

Pena de mort i cohesió social a la Baixa Edat Mitjana

«L'ésser humà a la Baixa Edat Mitjana no està mai sol, sempre forma part d'un col·lectiu de solidaritat» | En aquest context, «la pena capital allibera la societat d'elements contaminants»

Retaule de Sant Jaume de Frontanyà. Detall. | Museu de Solsona. Diocesà i Comarcal (MDCS 13)

Eiximenis adverteix que no és de bon gust parlar a taula sobre penjats, mentre que la pietat mostra com la devoció a la Verge Maria i a sants com Sant Jaume pot fins i tot deslliurar de la mort, segons podien contemplar els habitants de Sant Jaume de Frontanyà en el retaule de mitjan segle XIV que, a la seva parròquia, mostrava el sant sostenint pels peus a un penjat. Aquesta constatació de la pena de mort en aspectes quotidians com la gatzara a taula o la pietat concorda amb una no menor presència en el paisatge, completament sargit de forques a cadascun dels nombrosos canvis de jurisdicció, i en l'interior urbà, on no poques vegades els carrers s'omplen de població que amb entusiasme participa en la comitiva que ha de portar el reu a l'execució en un lloc cèntric, com sol ser la plaça major. Tot plegat configura un retrat coherent de la societat baixmedieval.

Pessimista visió de l'ésser humà

Ramon Sibiuda, en les primeres dècades del segle XV, considera que l'ésser humà està "corromput, perdut, caigut i transformat en una cosa contrària a la seva naturalesa".[1] Aquesta condició humana no fa més que agreujar-se, cosa que comporta una penosa orientació del curs de la humanitat, com recollien les *Sentències morals* de mitjan segle XIV: "E diu Maximia que-l hom veil loa les coses passades e blasma les presents per ço com nostra vida piiora contínuament, que les edats dels pares són piiors que dels avis e nos som piiors que nostres pares e encare seran nostres fills pus plens de vitis"[2].

Aquest article és una reflexió a partir de: Sabaté, Flocel (2021). La pena de mort a la Catalunya baixmedieval: Retrat d'una societat. Base. XXXVII Premi Ferran Soldevila

Aquest tarannà compromet el curs de la humanitat tal com, de manera creixentment angoixant, va estenent un cristianisme que combina les seguretats del realisme aristotèlic-tomista i les visions sobre un període final cada cop més proper. Les predicacions dels mendicants difonen així uns tons mil·lenaristes, que inclouen el mandat evangèlic de què l'Església arribi unida al final dels temps (*fiet unum ovile et unus pastor*, Joan, 10,16). Conseqüentment, **l'enuig contra població inassimilable per definició, com sobretot els jueus, o també els pecadors recalitrants, es pot promoure com un deure social, perquè destorben el correcte destí de la societat i, conseqüentment, enutgen Déu, la ira del qual és prou reflectida en l'encreuament, sobre la societat, de pandèmies, males collides i diversos trastorns naturals. L'ésser humà a la baixa edat mitjana no està mai sol, sempre forma part d'un col·lectiu de solidaritat. Es ben coherent, doncs, que la seva responsabilitat també es medeixi en clau social.**

Donar terror i extirpar els corromputs

La pena de mort a Occident es difon a partir del segle XII, de la mà del dret romà i de la discussió entre teòlegs que pròpiament tanca, en el segle següent, **Tomàs d'Aquino, en consolidar que la responsabilitat del governant de conduir la població vers el bé comú comporta el deure d'extirpar els elements corruptes de la societat**, tal com fa el metge quan amputa un membre del cos. La pena capital allibera la societat d'elements contaminants, terminologia que també empra la Inquisició per expulsar del cementiri els cossos dels condemnats per heretgia. Alhora, la seva invocació i inserció en la legislació ha de comportar un efecte intimidatori.

Conseqüentment, donar terror esdevé una expressió reiterada quasi fins a la banalització, però que sempre es repeteix des del **convenciment de què el comportament humà i, per tant la societat, només es pot regir des de la intimidació**. És el que pretén el govern municipal de Tortosa el 1374 per dissipar aixecaments populars just en un any de greus dificultats en l'abastament: "Ordinaren que al mig de la plaça de les Cols sien posades e fetes unes forques per terror del poble, que no-s comoga contra los regidors de la ciutat per la carestia e fretura que és a la ciutat de present."[3] I també ho expressa el portantveus o governador de Catalunya el 1437, quan pretén intimidar el govern de Girona a fi que apliqui la reforma municipal, "erigint forques devant la casa de la dita ciutat per metre més terror e perquè fessen les dites eleccions segons la voluntat del dit portant veus"[4].

La convicció d'un increment de la criminalitat en el segle XIV no es relaciona amb l'augment dels

Pensem.

trasbalsos socials sinó amb la perversitat de l'ésser humà, que va esdevenint mesell al càstig, raó per la que cal, consegüentment, modificar les legislacions perquè incorporin penes més dures. Explícitament es diu a Tortosa el 1340: "Com crexen la malícia dels malvats, molts et diversos furts se comencen a fer per malvades jents, axí de nit com de dia, en la damunt dita Ciutat, perquè sia de necessitat que sobre aytals et tants malefics sia proveït en manera que-ls dits malfaytors sien per penes a açò bastant castigats et eles altres ne prenguin eximpli." [5] Aquí se situa la contundència ja no sols de **la pena capital sinó de la seva aplicació, que ha d'infondre "terror als altres semblants coses volents assajar"**, com especifica la sentència contra un pederasta a Tortosa el 1392. [6] La pena, i el terror que s'espera infligir, es gradua d'acord a la gravetat aleshores considerada, que culmina en cremar el reu viu a la foguera en casos com l'homosexualitat masculina i l'heretgia, als que s'afegirà la bruixeria.

Per la mateixa raó, la pena ha de ser pública a fi que, com recorda una sentència a Lleida el 1485, "sie càstich e ha altres semblants atemptants en exemple". [7] En realitat, **el caràcter moralitzant converteix tot l'espai públic en una escenografia, a manera d'escenari on s'aplicaran penes capitals amb una crueltat compartida per la població**, la qual contempla com els inculpatos són arrossegats al llarg de la via urbana cap a la forca, afegint-hi, si la gravetat sentenciada ho requereix, amputacions aplicades al llarg del recorregut, sempre per raó dels seus demèrits. La posterior exhibició permanent dels cossos en les forques de l'exterior de la vila remarca la funció moralitzant i intimidatòria. A voltes la gravetat aconsellarà exhibir el cos escampat en diferents indrets, com es fa el 1457 al Vallespir quan una dona acusada d'enverinar el seu marit va ser esquarterada i els seus fragments penjats permanentment en quatre llocs de la sotsvegueria, a fi d'ostentar les restes en el lloc on havia comès el crim i en altres tres indrets ben transitats en la demarcació, com el camí entre Barcelona i Perpinyà.

El delicte pròpiament no es considera com un fet aïllat sinó com un indicador dels trets del culpable. Per això en els interrogatoris tant a l'inculpat com als testimonis es pregunta per la 'fama' i característiques de l'acusat. **La gent dolenta comet crims greus**. La reincidència no és un agreujant en si mateix, sinó en la mesura en què posa al descobert una persona dolenta i que, per tant, s'abocarà amb facilitat a cometre qualsevol delicte.

Vols contribuir a la divulgació de la recerca en català?

col·labora i uneix-te a la comunitat

Un projecte de: **Fundació Congrés de Cultura Catalana**

Pensem

El consens popular

Tenint en compte que els culpables han romput l'ordenada trama que cohesiona la societat

Pensem.

d'acord amb els designis divins, **és comprensible que la pena hagi de ser aplicada no sols amb contundència i crueltat sinó amb la joiosa participació de la població**, que vexa al reu al llarg de tot el recorregut cap al lloc d'execució. A Tortosa, la sentència de 1392 contra un pederasta explícitament mana que el saig vagi incentivant la participació popular tot cridant: "Aquest és aquell qui ha forçat los fadrins".[8] L'educació per rebutjar el mal i els malvats inclou que els nens juguin a llançar pedres contra els qui estan lligats al costell o contra els jueus que pengen cap avall en una lenta agonia, mentre els més grans claven canyes a aquests darrers.

Quan el detentor del poder sobirà aplica la pena de mort, cerca i troba d'aquesta manera l'acceptació i la complicitat popular. Fins i tot es pot incentivar que l'exaltada ira popular vagi més enllà de la norma quan el crim és greu, bé que aleshores cal deixar l'expressió en mans dels joves, que poden actuar sense contenir les emocions. Per això, el 1492, Joan de Banyamars, que havia atemptat contra el rei, morí *penant* perquè fou progressivament esquartrat en els carrers de Barcelona a fi que sofrís un dolor atroz, però al final, la gernació popular s'apoderà del cos, sota la conducció de la cridòria festiva dels joves -"gran avalot de fadrins e gent jove"-, que tragueren les seves restes fora de la ciutat, on les lapidaren i cremaren.

Es compartia una plena acceptació popular del discurs conceptual, que comporta aplicar penes greus als qui han trencat l'ordre dissenyat per Déu. Quan el 1458 a Lleida un pagès va sorprendre dos homes musulmans mantenint relacions sexuals amagats dins del seu camp de blat, va exclamar: "O cans! Per què feu açò? Mereixeu que fosseu cremats!"[9]. **Morir cremats vius és el destí dels sodomites i aquesta resposta espontània n'evidencia l'assumpció popular.** Ben significativament, els tribunals que admetien la participació municipal, sobretot mitjançant el *juí de prohoms*, habitual a Barcelona i a les capitals occidentals del país, aplicaven un major nombre de tortures, punicions físiques i penes de mort que no pas els tribunals amb major predomini dels juristes, enmig d'una acceptació popular que valorava la brevetat processal, la contundència punitiva i la rapidesa en l'aplicació de la pena.

Flocel Sabaté, rebent el XXXVII Premi Ferran Soldevila de la mà del president de la Fundació Congrés de Cultura Catalana, Agustí Alcoberro. Foto: Fundació Congrés de Cultura Catalana.

La pena de mort i la societat occidental

La pena de mort s'insereix així en el moll de l'os de la societat occidental a partir del segle XII, justificada en el punt d'intersecció entre individu i societat. Cesare Beccaria en el segle XVIII planteja que si pot demostrar que l'acusat en realitat no és un perill per l'Estat, cau la raó de ser de la pena de mort. Coetàniament, autors com Voltaire i Cabanis van posant en evidència la manca d'eficàcia de la pena capital. **El 1786 el Codi Leopoldina converteix el Gran Ducat de la Toscana en el primer indret on la pena de mort i la tortura són abolides.** El segle XIX accentuarà les discussions contra la pena de mort. Tanmateix, a inicis del segle XXI Jean-François Kahn advertia que els arguments emprats en els primers debats seriosos sobre l'abolició de la pena de mort, el 1793, el 1830 i el 1848, eren molt similars a les discussions que s'escolten actualment.[10] Certament, encara ara els arguments justificatius de la pena de mort invoquen el benefici per al bé comú de la majoria de la societat, en garantir l'ordre social, per bé que aquests beneficis no s'han comprovat mai.

En canvi, el que si **en surt afavorit és un específic model de societat en el qual el poder és exercit pels qui prefereixen el temor a la raó**, donant cabuda a amples marges d'arbitrarietat en detriment dels més febles.

Referències:

[1] Ramon Sibiuda, *Llibre de l'home caigut i redimit*, Edicions Proa, Barcelona, 1995, p. 74.

[2] Próspero de Bofarull y Mascaró, *Documentos literarios en antigua lengua catalana (siglos XIV y XV)*, Imprenta del Archivo, Barcelona, 1857, p. 186.

[3] Arxiu Comarcal del Baix Ebre, fons municipal de Tortosa, Provisions, llibre 11, fol. 1r.

[4] *Cortes de Cataluña*, Real Academia de la Historia, Madrid, 1915, vol. 20. p. 114.

[5] Francesc Carreras Candi, "Ordinacions o establiments de Tortosa (anys 1340-1344)", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 11 (1963-1964), p. 25-59.

[6] Arxiu Comarcal del Baix Ebre, Paeria i Vegueria II, 61, f. 152v-153r.

[7] Miquel Montanya, *El tribunal de coltellades. Alguns aspectes procesals*, Ajuntament de Lleida - Pagès editors, Lleida, 2007, p. 240.

[8] Arxiu Històric Comarcal del Baix Ebre, Paeria i Vegueria II, 61, fol. 153r.

[9] Manuel Camps i Clemente, *El turment a Lleida (segles XIV-XVII)*, Edicions de la Universitat de Lleida, Lleida, 1998, p. 99.

[10] Jean-François Kahn, *Les rebelles. Celles et ceux qui ont dit non*, Plon, París, 2001, p. 156-161.

D'altres articles d'interès

[noticiadiariambautor]93/29[/noticiadiariambautor]

[noticiadiariambautor]93/34[/noticiadiariambautor]

[noticiadiariambautor]93/97[/noticiadiariambautor]